

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Greet Vanaerschot honoreert empathie als een zeer belangrijke gemeenschappelijke factor voor therapeutisch succes van alle therapievormen. Ook zij beschrijft het optreden van empathie als een cyclisch interactieproces, waarin voortdurend de onmiddellijk toegankelijke fenomenologische ervaringswereld van de cliënt centraal wordt gesteld. De empathiserende therapeut is een spiegel en een gids binnen de belevingswereld van de cliënt, aldus Vanaerschot. Hij induceert belevingsveranderingen die tot persoonlijkheidsveranderingen leiden.

Tekenend voor de gedurfd diversiteit van meningen, maar voor mij inhoudelijk schokkend door haar orthodoxie, is de bijdrage van Michèle Van Lysebeth-Ledent. Zij lijkt zich niet verdiept te hebben in de hedendaagse literatuur maar zet empathie weg als therapeutisch, verzorgend en genezend en dus niet-analytisch. Empathie staat voor haar gelijk met fuseren met de patiënt. Door op de eerste bladzijde van haar betoog er ook bij te halen dat Ferenczi zijn patiënten ook wel kuste, is de toon wel gezet. Slechts Bion kan enige genade vinden, omdat hij zich 'radicaal van de voornoemde auteurs afzet door zijn rigoureuze respect voor het analytische kader en de analytische houding'. Daarbij is voor mij wel lastig dat Bion het helemaal niet over empathie heeft, maar over intuïtie. De bijdrage van Mark Kinet is daarentegen een originele poging om het begrip 'empathie' een plaats te geven in het lacaniaanse denken. Empathie is gevaarlijk terrein, aldus Lacan, omdat ze kan leiden tot miskenning of vervalsing van het Imaginaire. De analytische relatie is voor Lacan fundamenteel asymmetrisch en niet-wederkerig. Kinets bijdrage kan mij echter toch niet bekoren, omdat na de relatief korte inleiding op deze problematiek er vooral een algemene uiteenzetting over de lacaniaanse psychoanalyse volgt, waarin het onderwerp empathie niet meer aan de orde komt.

De enige bijdrage vanuit de kinderpsychotherapie in deze bundel is daarentegen weer

heerlijk. Patrick Meurs beschrijft het ontwikkelingstraject van de empathie, waarbij hij inzichten uit allerlei disciplines samenbrengt. De schets van een bijna 'Anna freudiaanse ontwikkelingslijn' is origineel en helder. Zo kan ik niet anders dan deze bundel zeer aanbevelen als een gediversifieerde, prikkelende verhandeling over empathie.

Mysterie en idealisering

Bespreking van

Sullivan B. Stevens (2010). *The mystery of analytical work — Weavings from Jung and Bion*. Londen/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 54775 8, 280 pp. £ 22,99

JEF DEHING

Enerzijds werd ik door *The mystery of analytical work* geïnspireerd: mijn stokpaardjes — Bion en Jung — worden er met veel zorg in uiteengezet; de links tussen beide auteurs worden mooi beschreven, en ook de verschillen komen aan bod. Anderzijds was ik het niet eens met Sullivans interpretatie van sommige bioniaanse begrippen. Helaas worden in het boek ook enkele schaduwzijden van Jung én Bion kritiekloos overgenomen.

Jung kan, filosofisch gesproken, als een aanhanger van het idealisme worden beschouwd (Freud, kind van de Verlichting, werd door hem als materialist gedoodverfd). Maar zijn idealisme slaat meer dan eens om in idealisering. Soms beschrijft hij het individuatieproces als een moeizame ontwikkeling, waarbij het doel nooit bereikt wordt, want 'de «crux» als kruisvorm en als kwelling is een uitdrukking van de psychische werkelijkheid' (Jung 1946, p. 259). Op andere plaatsen verschijnt datzelfde individuatieproces als een romantisch ideaal, waarbij de pijn geëvacueerd wordt — inspiratiebron voor new-agedromers. Sullivan citeert de hierboven aangehaalde passus,

maar postuleert met Jung dat «de centrale drift van de mens ernaar streeft het individu te worden dat men oorspronkelijk *innately* is» (p. 170).

Het Zelf wordt door Jung (en door Winnicott) omschreven als het «ingeboren potentieel dat ernaar streeft zich te realiseren». Jungs archetypische structuren, te vergelijken met Bions preconcepties, zijn de grondvoorwaarden voor ons psychisch functioneren. Maar ze zijn slechts virtueel, en zonder externe realisatie blijven ze dode letter. Het geïdealiseerde Zelf echter verschijnt als een hypostase: het abstracte, virtuele potentieel wordt dan God, of de ziel — als «ingeboren» niet-materieel principe. Zo schrijft Sullivan, tot besluit van een lange en moeizame analyse: «In zekere zin hadden we haar ziel gered» (p. 107).

De auteur pleit van meet af aan voor een intersubjectieve benadering in de analyse: verbondenheid is het sleutelwoord. In die verbondenheid kan de therapeut, met zijn rêverie, de patiënt helpen om zijn ware zelf te ontplooien. Verbondenheid is psychische ontwikkeling en gezondheid, niet-verbondenheid is ziekte. Hiermee vervalt Sullivan tot hetzelfde euvel als Bion, die in goede kleiniaanse traditie scherpe tegenstellingen formuleerde, zoals tussen het gezonde en het psychotische deel van de persoonlijkheid, tussen leugens en waarheid, tussen K en -K, enzovoort. Later, met de introductie van het concept «O», verlaat hij deze tweedeling.

Sullivan nu blijft die tegenstelling hanteren, en idealiseert de «goede» pool ervan: liefde is het sleutelwoord. Narcisme wordt in deze logica als altijd als pathologisch beschouwd. Hier gaat ze voorbij aan Bions opmerking: «Als narcistische liefde onvoldaan blijft, is de ontwikkeling van liefde gestoord, en kan de liefde zich niet uitbreiden tot object-liefde» (Bion 1965, p. 73). Zoals Kohut postuleert Bion een *gezond* narcisme als noodzakelijke basis voor de mogelijkheid tot liefde *tout court*. Bions H (Haat) wordt geïnterpreteerd als de negatieve pool van de liefde en wordt gelijkgesteld met niet-ver-

bondenheid, terwijl Bion er juist een sterke, «passionele» link mee aanduidde.

Sullivan geeft verschillende boeiende klinische vignettes. Alle beschreven patiënten zijn hoger opgeleid en behoren tot de gegoede Amerikaanse middenklasse. Het betreft lange analyses, met een frequentie van één tot vijf keer per week. We worden bevoorrechte getuigen van de rêverie van de auteur, waarbij ze er ook niet voor terugschrikt om haar «fouten» te tonen. Het scenario heeft meestal hetzelfde stramien: de patiënt is bang voor verbondenheid, wegens de pijn die daar onvermijdelijk mee gepaard gaat; de analytica creëert een kader waarin ze als mens aanwezig is. Met haar rêverie poogt ze de pijnlijke inhouden te bevatten en te «verteren». Echte «interpretaties» worden geschuwd, omdat ze te zeer vertrekken van het veronderstelde weten van de analytica. Ook een voorbeeld van droomanalyse wordt gepresenteerd.

Sullivan idealiseert dus de verbondenheid; men krijgt soms de indruk dat dit het enige is dat telt in een analyse. Ook is ze overdreven optimistisch; zo zegt ze tot haar patiënt: «Als u het kunt opbrengen luidop alles te zeggen wat er bij u opkomt, *ben ik er zeker van* dat uw psyche ons zal leiden naar waar het nodig is voor u» (p. 239, mijn cursivering). Afgunst wordt door haar als secundair beschouwd. Eigenlijk worden alle psychologische problemen impliciet teruggebracht tot een tekortschieten van de omgeving, en de reacties van de betrokkene daarop. Bion en Jung zouden het hier niet mee eens zijn! Ze gaat er ook van uit dat «praktisch alle scholen van dieptepsychologie het feit erkennen [...] dat het vastgehouden worden in een liefdevolle *container*» de basis is om «achter de waarheid te komen door het alfa-betiseren van onze ervaring» (p. 186). Het bestaan van rabiate kleinianen en orthodoxe lacanianen wordt hiermee wel radicaal ontkend!

Sullivan is op zoek naar waarheid en trekt ten strijde tegen leugens. Hierbij vergeet ze dat Bion, in zijn fabel over de leugenaars, stilzwijgend erkent dat leugens soms nodig

zijn: de menselijke soort kan niet veel realiteit verdragen, en te veel waarheid kan ons een psychische indigestie bezorgen. Ondanks het feit dat ik kritiek heb, sprak het boek mij, eigenaardig genoeg, toch aan. Het inspireerde me in mijn klinische werk (wat ik een uiterst belangrijk criterium vind), het confronteerde me met mijn eigen tegenstellingen en deed me nadenken. Het kan een goede inleiding zijn tot het gedachtegoed van Bion en Jung, maar van de lezer wordt een inspanning gevraagd: hij mag niet gaan steigeren bij de eerste overdrijving, maar hij moet ook niet alles slikken wat hem wordt voorgehouden. Het best kan hij het lezen als een sprookje: daarin worden de 'goeden' ook geïdealiseerd en de 'slechten' verguisd. Wat niet belet dat het sprookje een boodschap brengt.

BION, W. R. (1965). *Transformations*. Londen: Maresfield Reprints, 1984.

JUNG, C. G. (1946). De psychologie van de overdracht. *Persoonlijkheid en overdracht* — C. G. Jung Verzameld Werk 3 (p. 131-278). Rotterdam: Lemniscaat.

Een luchtige en leerzame wandeling

Bespreking van

Mark Kinet (2008). *De wetenschap van de liefde en de kunst van de computeranalyse*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant. ISBN 978 90 4412 363 0, 178 pp., € 21,90

JAN VANDEPUTTE

Met een mooie, tegenstrijdige titel en een in handzaam en sympathiek formaat gebonden boekje leidt Mark Kinet de lezer binnen in vier wijde werelden die op het eerste gezicht met elkaar weinig uitstaans hebben. Hij doet dat speels, ongedwongen en geestig, in negentien korte essays. Ieder essay

krijgt een spannende titel mee en een motto in de vorm van een gevluegeld woord, bouwtafel, citaat of aforisme. Bij dit alles laat hij zijn verkenning leiden door zijn psychoanalytische kompas en zijn psychoanalytische vergrootglas. Het boekje leest als een aangename wandeling, en gids Kinet vertelt en associeert honderduit, met invallen, vergezichten, woordspelingen en verwijzingen naar 'je kan het niet zo gek bedenken', of hij weet je bij de les te houden met verwijzingen naar kunst en cultuur. Zijn grote belezenheid, opgewekte nieuwsgierigheid en verwondering werken aanstekelijk en voor je 't weet ontmoet je Aristoteles, Victor Hugo, Magritte, Lacan, Auden, Godard, Kernberg, Claus, Ikkyu en vele anderen met hun — door Kinet gefilterde — commentaar op alledaagse zaken als liefhebben, fantaseren, spelen en verlangen. Aangename lectuur die alles met alles verbindt in een prettige, luchtige ode aan de verbeelding, en niet alleen voor analytici.

Vreemdeling in de psychoanalyse

Bespreking van

Michel Thys & Wouter Gomperts (2009). *Vergezichten — Over transculturele psychoanalyse* (Psychoanalytisch Actueel, nummer 10). Antwerpen/Apeldoorn: Garant Uitgevers. ISBN 978 90 441 2406 4, 299 pp., € 30,-

SASKIA DE MAAT

Zoals de redacteurs van *Vergezichten*, Wouter Gomperts en Michel Thys, in de inleiding al aangeven, zijn interculturele ontmoetingen van alle tijden. Een van de gebieden waarin deze transculturele interactie van bijzonder belang is, is de psychotherapeutische hulpverlening. De auteurs van *Vergezichten* geven vanuit het psycho-